

Отже, при реалізації динамічного компонента інтонації для досягнення емпізи у англійських художніх текстах, озвучення яких здійснюється не носіями мови, спостерігається ряд особливостей, що пояснюються складними механізмами взаємодії інтонаційних систем англійської та української мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. - М.: Сов. энцикл., 1969. - 606с.;
- [Лингвистический энциклопедический словарь.- М., 1990.-303с.
2. Борисюк І.В. Форми і функції інтонації українського спонтанного мовлення.-К.: Наук. думка, 1990-204с.
3. Бровченко Т.О. Інтонаційні засоби мовної експресивності // Мовознавство.- 1980.- Вип. 2.- С.49-55.
4. Жлуктенко Ю.А. Лингвистические аспекты двуязычия. — К.: Вища школа, Изд-во при Киев. | Ун-те.1974.
5. Зиндер Л.Р. Общая фонетика. - М.: Высш. школа, 1979.- 312 с.
6. Калига А. Фоносемантика у загальній системі семантичного значення. - "Наукові записки" Тернопільського пед, ун-ту ім. В.Гнатюка. Серія 8: Мовознавство. - 1998. -№ 1. - С. 130-135.
7. Карпенко Ю.А. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови.— Одеса: Чорномор'я, 1996.-144 с.
8. Нушикян С.А. Просодическая интерференция при обучении эмоциональной речи // Фонетическая интерференция: Межвуз. сб. науч. тр. - Иваново: ИВГУ, 1985.- С. 113-122.
9. Селезнев В.Х. Пособие по развитию навыков английской интонации.- М.: Высш. школа, 1983-312с.
- 10.Шевченко Т.И. Социальная дифференциация английского произношения.— М.: Высш. школа, 1990-142с.

Наталія Рибіна

ОДИНИЦІ РИТМУ ЯК СКЛАДОВІ ПРОСОДИЧНОЇ СТРУКТУРИ НАВЧАЛЬНИХ ТЕКСТІВ

Лінгвістика тексту як галузь філологічної науки все більше привертає увагу дослідників. Причина, передусім, в її прикладній орієнтації, в інтересі до питань будови текстів | різних жанрів, їх структурних одиниць у всій їх складності та багатогранності. Сама наука "лінгвістика тексту" не нова, хоч сам термін з'явився лише у ХХ ст. Це наука змістової конструкції тексту, основна мета якої- дослідити, як формується, виникає текст загалом та його окремі субструктури [11, 3]. Вона поставила ряд проблем, пов'язаних і з ритмічною організацією тексту. На думку деяких дослідників [1; 4; 6; 7; 14], найрадикальнішими з них є:

проблема виявлення одиниць ритму, встановлення ролі просодії у формуванні ритмічних одиниць, вивчення функцій ритму в тексті та ін.

Більшість дослідників приходять до спільної думки про те, що ритм є імманентною властивістю людського мовлення і відтворюється носіями мови з моменту усвідомленого говоріння. Лінгвістичні уявлення щодо ритму тісно пов'язані з розглядом його, з однієї сторони, як форми сприйняття мовленнєвого потоку та, з іншої сторони, як механізму, який поділяє цей потік на ритмічні одиниці і об'єднує їх в структури, ідентичні для мовця і слухача в певній мовній спільності.

Ритм - основа хроноструктури мовленнєвого потоку і служить мірою часу в мовленні. Поняття ізохронності (рівночасності поділу на ритмічні відрізки, рівні між собою за кількістю часу, потрібною для їх читання) є одним з фундаментальних в теорії мовленнєвого ритму. Саме воно лежить в основі поділу мов на такторахуючі і складорахуючі [10, 16]. Питання ізохронності в англійській мові було розглянуто ще у 1775 р. Дж.Стилем, який помітив рівність часових інтервалів між пульсаціями (каденціями) на перцептивному рівні, тобто відзначав рівність не лише міжударних інтервалів, але і ритмічних фраз (каденцій, за термінологією Дж.Стиля). В основі існуючих тоді теорій лежав або принцип рівності міжударних інтервалів (теорії рівності такта цього інтервалу), або принцип нерівності розподілу складової тривалості

в ритмічному такті [10, 16-17]. Таким чином, думка про компресію складів у ритмічному такті, яка витікає з рівності міжударного інтервалу і полягає у зменшенні тривалості голосного в ненаголошеному положенні, вперше була висловлена 200 років тому. Це доводить той факт, що проблеми класифікації ритмічних одиниць та способу їх організації, існування певного ритму мовлення та засобів його створення цікавлять дослідників різних регіонів не одне десятиліття.

Існує багато визначень ритму в лінгвістиці. Це і "систематична повторюваність однакових протилежностей", за В.Всеволодським-Гернгроеом, і "періодичність деяких звукових елементів чи їх сполучень на відрізках усного мовлення", за К.Баришніковою, і "серія хвиль", за К.Пайком, і "пропорційні фігури руху", за Е.Бенвеністом. Традиційно під ритмом у фонетиці розуміють "періодичну повторюваність наголошених складів через більш-менш однакові, на рівні сприйняття, проміжки часу" [12, 6]. Д.Крістал трактував ритм англійського мовлення як складне явище, комплекс характерних рис тону, наголосу, і темпу, включаючи паузу [16,35]. Р.Кверк і С.Грінбаум розглядають складовий наголос, ритм та інтонацію з точки зору їх здатності створювати чіткість ("prominence") мовлення. Ритм для них - це система наголосів, що виступають як піки цієї чіткості або наголоси, які проявляються через регулярні проміжки часу [18, 450].

Розглядається також надзвичайно велика кількість способів визначення елементарної ритмічної одиниці. Звідси і різноманітність термінів. Фути (Д.Аберкромбі), ритмічні такти (С.Гайдучик), акцентні групи (Е.Ніфентова) - для класифікації формально визначених : ритмічних одиниць; ударні групи (Р.Кінгдон, Д.О'Коннор), ритмічні групи (А.Антипова, Л.Ваараск), ритмічні структури (О.Бичкова), фонетичні слова (Л.Златоустова), ритмічні одиниці (К.Пайк) - для визначення ритмічних одиниць, що являють собою певний смисловий відрізок мовлення і характеризується фонетичною цілісністю. Проте більшість лінгвістів виділяють склад як мінімальну ритміко-проєодичну одиницю, яка несе в собі деяку сукупність специфічних особливостей, що визначаються вимовною нормою мови [2, 4]. На первинному рівні, рівні акцентно-силабічної структури слова, розташовані склади, що бувають наголошеними і ненаголошеними, як компоненти контрасту "виділеність-невиділеність" [3, 17]. Цей контраст реалізується в ритмічному такті - "одному чи декількох складах, об'єднаних в цілісну фонетичну і семантичну єдність" [1, 14], наприклад,

Much of it / is made up of/ incomplete / , interrupted / , unfinished / , or even quite chaotic / thoughts //.

Ю.Дубовський критикує концепцію ритмогрупи, так як мінімальна одиниця ритму повинна відповідати трьом вимогам: 1) повинна бути формально визначена; 2) її межі повинні відповідати межах інших структурно- семантичних рівнів тексту; 3) вона повинна мати певні лінгвістичні значення.

Ритмогрупа, на думку Ю.Дубовського, відповідає лише першій з цих вимог. Вона не має лінгвістичного значення і не порівнюється з одиницями інших лінгвістичних рівнів [6, 5]. Різні ритмогрупи нерівнозначні за своєю важливістю у мовленнєвому континуумі, і без співвіднесеності їх з фонологічною одиницею вищого рівня, а також одна з одною, неможливо отримати повну і невикривлену структуру інтонаційної реалізації тексту.

Проте Д.Андрєєва [2, 7] вважає, що ритмогрупи несуть функцію вираження слова, бо практично завжди мають у своєму складі повнозначне слово, до якого можуть приєднуватися службові слова.

Зауважимо, що дискусійним є також питання визначення меж ритмічного такту. В англійській мові до вирішення цього питання є два підходи: формальний, який визначає ритмічний такт як послідовність складів від одного наголошеного складу до іншого, не включаючи його [15, 98], наприклад, і *There was an un \ ending sue cession* , та неформальний (семантико-граматичний), прихильники якого виходять з фонетичної цілісності ритмічного такту як одиниці, якій властивий зміст, а також з певних закономірностей об'єднання і вимови слів у мовленнєвому потоці [17, 44]. Їх поділ на ритмогрупи, відповідно, інший: *There was an unending succession*.

Було б неправильним вважати, що межі елементарної ритмічної одиниці обов'язково маркуються певними сигналами. Вони реалізуються лише в тих випадках, коли необхідно

уникнути двозначності. Це положення ні в якій мірі не заперечує об'єктивного існування ; ритмогруп. Але воно підкреслює, що основним критерієм їх виділення мають бути просодичні і структури ритмічних одиниць, контрастність яких в їх послідовності утворюють ті сигнали, на основі яких у сприйнятті реалізується дискретизація.

Оскільки структура елементарної ритмічної одиниці виражається взаємодією просодичних засобів мовлення [3,18], певна впорядкованість яких обумовлює характер ритму і членування мовленнєвого потоку, закладене в змісті висловлювання мовця і визначене сприйняттям слухача, то, відповідно, при виділенні елементарної одиниці необхідно спиратися на сприйняття мовлення за змістом (окремі слова) та на інтонаційне оформлення (наголоси, паузи і т.п.). Ритм підбирає і використовує ті просодичні засоби, які необхідні для формування періодичних явищ, отже, просодичний аспект ритму - лише частина складної ритмічної системи.

Ритмічною одиницею може стати практично будь-яка структурно-сміслова одиниця тексту. Вона стає ритмічною одиницею в тому випадку, якщо їй характерна східність і співвіднесеність на рівні сприйняття та періодична повторюваність на певному мовленнєвому відрізку. Такою одиницею вважається синтагма [1, 48]. Синтагмою є сукупність послідовно розташованих ритмогруп, що являє собою фонетичне і семантичне ціле. Існують й інші її назви, а саме: фонетичне речення (О.Пешковський), ритмічний період (Л.Златоустова), мовленнєвий такт (А.Аванесов, З.Мосієнко), акцентна група (К.Барішнікова). Дехто з мовознавців (В.Черницький, З.Палкова, Ф.Міко) виділяє проміжні одиниці, так звані "підсинтагменні комплекси", які складаються з декількох ритмічних груп. Їм властива інтонаційно-синтаксична виділеність, проте вони ще не володіють тією змістовою самостійністю, яка властива синтагмам.

О.Бичкова [5, 24-25] вищепила в синтагмі, зважаючи на її ритміку, ритмічні структури. Вони можуть складатися з однієї чи кількох словарних одиниць; як правило, до ритмічної структури вкочається службове чи повнозначне слово, хоча можливий і варіант об'єднання двох повнозначних слів. Центром ритмічної структури вважається наголошений склад, а межі між двома ритмічними структурами, на думку О.Бичкової, визначаються завдяки семантичному критерію. Вона переконана, що при вивченні акустично-артикуляційних характеристик необхідно брати до уваги саме цю одиницю як найбільшу всередині синтагми, що є структурною послідовністю елементів, тобто складів.

Синтагма як мовний факт знаходиться в одному ряду зі складом, словом і реченням. Проте, на відміну, наприклад, від діакритичного рівня, на якому користування мовою не становить проблеми навіть для людей, які посередньо володіють нею, на рівні фразування індивідуально-мовленнєві, психофізичні та культурно-філологічні особливості мовця набувають великого значення [10, 10]. Ритм синтагми обумовлений розподілом фразового наголосу, характером синтаксичних зв'язків підсинтагменних комплексів та фразуванням висловлювання. Синтагма, переважно, виділяється у мовленнєвому потоці паузами різної тривалості, і лише інколи - іншими просодичними засобами (наприклад, перепадом тонів).

Синтагма має відносну смислову автономність, інтонаційну оформленість, виділяється майже всіма просодичними компонентами, всією поліфункціональною системою супрасегментних засобів мови, одним з виявів якої є ритмо-формуюча функція. Синтагма є найменшою смисловою одиницею тексту, оформленою просодичними засобами. Одночасно синтагма — універсальна ритмічна одиниця в силу того, що вона:

- зручна для членування зв'язного тексту як з точки зору синтаксичних, так і фонетичних досліджень (Л.Златоустова, Н.Ніколаєва, Т.Шішкіна);
- співвідноситься з фізіологічним ритмом (обсяг мовленнєвого відрізка в 1-3 слова, що вимовляються на одному видиху, співпадає з природнім обсягом синтагми (Н.Черемісіна);
- являє собою (поряд з ритмічною структурою - одним або кількома повнозначними чи службовими словами, об'єднаними одним словесним наголосом [9, 69]) найчастотнішу одиницю ритму;
- виділяється при аналізі текстів слов'янськими, романськими та германськими мовами (Л.Зіндер).

Н.Князева, Ю.Дубовецький, слідуючи за чеською дослідницею А.Скалічковою, вважають поняття "синтагма" і "ритмічна фраза" тотожними. Проте переважна кількість лінгвістів розглядають ритмічну фразу як повноцінну, відносно самостійну одиницю. Ритмічна фраза - це сукупність послідовно розташованих синтагм, що виражає певну завершену думку і має власну просодичну реалізацію [4, 44]. Дослідження А.Антипової, Е.Бурої та ін. довели, що фраза завжди оформлена як цілісна просодична одиниця: початок фрази вищий за рівнем, ніж кінець; середні рівні синтагм всередині фрази утворюють низхідну структуру; рівень останньої синтагми часто найнижчий у фразі; фраза закінчується низьким низхідним тоном; фрази відділені одна від одної паузами, тривалість яких переважає тривалість внутрішніх пауз; інтенсивність у фразі розподілена таким чином, що на початку фрази вона більша, ніж у кінці.

Одиниця ієрархічно вищого рівня, ніж фраза, являє собою сукупність фраз і характеризується перш за все єдністю і замкненістю змісту та структурною довершеністю. Цю одиницю називають "надфразовою єдністю" (А.Антипова), "складним синтаксичним цілим" (В.Поспелов), "прозаїчною строфою" (Г.Солганик). В більшості — надфразовою єдністю. Це сукупність послідовно розташованих фраз, які об'єднані однією мікротемою та яким характерна власна просодична організація [4, 44]. На рівні надфразової єдності збільшується тенденція до ізохронності, проте сама НФС вичленовується меншою кількістю просодичних засобів (мелодійних, часових, силових), ніж фраза чи синтагма. Тональний максимум зосереджений в першій ритмогрупі надфразової єдності; середні рівні фраз у складі надфразової єдності утворюють низхідну послідовність; частотний діапазон першої фрази ширший, ніж частотний діапазон будь-якої з наступних фраз; спостерігається значне звуження діапазону останньої синтагми; початок надфразової єдності відмічений збільшенням темпу, а кінець - його уповільненням; кожна НФС відділяється від іншої тривалою паузою.

Визнаючи ієрархічний характер мовленнєвого ритму, дослідники називають надфразову єдність однією з можливих ритмічних одиниць, які закінчують ієрархічний ряд. Проте А.Антипова [1, 198] висунула гіпотезу, що і крупніші сегменти, наприклад, абзаци, можуть створювати періодичний ряд. Але це припущення не підтверджується експериментальним матеріалом.

Таким чином, у прозових текстах виділяють переважно такі ритмічні одиниці: склад, ритмічну групу, синтагму, фразу та надфразову єдність. Інколи, вичленовують ще ритмічні структури як компоненти синтагми (О.Бичкова) та ритмічні ступені як складові частини надфразової єдності (А.Антипова).

За нашими спостереженнями, синтагма, фраза та надфразова єдність отримують в тексті східне просодичне оформлення. Початок одиниці, як правило, виділяється тональним і силовим максимумом та уповільненням темпу, кінець - паузою різної тривалості, тональним та силовим мінімумом, уповільненням темпу, низхідними тонами. Основа, центральна частина одиниці, характеризується низхідною ступеневою побудовою.

Проте кількість просодичних ознак, які приймають участь в оформленні одиниці, різноманітна. Максимальною кількістю ознак відмічена синтагма, мінімальною - надфразова єдність і ритмічна група. Фраза в цьому плані займає посереднє місце.

Необхідно відзначити, що ознака часової співвіднесеності найчіткіше виявляється у НФС та ритмічній групі, найменше - у синтагмі і фразі. Синтагма і фраза характеризуються значною часовою варіативністю.

У текстах періодично повторюються різні за розміром ритмічні одиниці. Сприйняття періодичності посилюється з посиленням тенденції до часової співвіднесеності, і це може зробити ту чи іншу одиницю переважаючою в тексті, але у всіх випадках ритм прози являє собою складну ієрархічну побудову, яка сприймається як єдине ціле.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антипова А.М. Ритмическая организация английской речи (зксп. - фонет. исследе ритмообразующей функции просодии): Дис. ... докт. фил. наук. - М., 1980. - 447с.
2. Андреева Д.И. Слог и ритмическая группа как единицы ритма англ. Речи // Ритмическая и интонационная организация текста: Сб. науч. тр./МГПИИЯ им. М.Тореза. - М., 1982. - Вып.196. - С.3-9.

3. Барышникова К.К. Ритм и интонация // Эксп.-фонет. исслед. речи: Сб. науч. тр. / Минск. ГПИИЯ. -М., 1969. - Вып. 2- С.15-26.
4. Бурая Е.А. Роль просодии в формировании ритма спонтанной диалог. речи (эксп.-фонет. исслед. на мат. англ. яз.): Дис. ... канд.фил.наук: 10.02.04.-М., 1983. -225 с.
5. Бычкова О.И. Акустические особенности реализации ритмической структуры в стихотворной и прозаической речи: Дис. ... канд.фил.наук: 10.01.21.-Казань, 1972.-204с.
6. Дубовский Ю.А. Анализ интонации устного текста и его составляющих. - Минск: Высшая школа, 1978.-137с.
7. Зарецкая Е.В. О ритмической организации устной речи (на мат. совр. нем. яз.) // Экспер. фонетика: Сб.науч.тр. / Минск.ГПИИЯ. - М., 1976, - С.67-74.
8. Зиндер Л.Р. Общая фонетика: Учебное пособие. - Лен., 1960. — 336с.
9. Златоустова Л.В. Универсалии в просодической организации текста (на мат. слав., герм. и романск. языков) // Вестник МГУ. Сер.9. Филология. - 1983. -№3. -С.69-78.
- Ю.Князева Н. Ритмическая организация научной речи (эксп.-фонет. исслед. на мат. совр. англ. яз. в сопоставлении с белор.): Дис. ... канд.фил.наук: 10.02.04. - М.,1980. - 168с.
11. Кусько К.Я. Лінгвістика тексту як наука і викладання іноземних мов // Проблеми лінгвістики, тексту та лінгвометодики. Тези доповідей міжнар. наук.-метод. конференції викладачів іноз. мов вузів. - Львів: ЛДУ, 1992.-С.3-5.
12. Никонова Е.З. Ритмическая организация текста как средство разграничения регистров: Дис. ... канд. фил. наук: 10.02.04. - М., 1990. - 151 с.
13. Черемисина Н.В. Русская интонация: поэзия, проза, разговорная речь. - М.: Русский язык, 1982.-207с.
14. Шунтова Р.А. Структура и функции ритма в формировании просодии фразы (эксп.-фонет. исслед. на мат. совр. англ. яз.): Дис... канд.фил.наук: 10.02.04.-Минск, 1975.—165с.
15. Abercrombie D. Studies in Phonetics & Linguistics. - London: Univers. press, 1965. – 151 p.
16. Crystal D. Prosodic Systems & Intonation in English. - Cambridge: Univers. press, 1969. - 380 p.
17. Pring J. Colloquial English Pronunciation. - London: Longman, 1965. - 85 p. IS.Quirk R., Greenbaum S.A Concise Grammar of Contemporary English. - New York, Chicago, 1973.-565 p.